

Janne Kurki

Media ja valta

Puhe SSSL:n 100-vuotisjuhlissa

Sisältö

1. Johdanto: Suvi-Anne mediasta.....	2
2. Eliö ja representaatiot.....	5
3. Media signifioijien välittäjänä.....	8
4. Valta on mahdollisuutta kontrolloida mahdollisuuksia.....	11
5. Media ideologisena valtakoneistona	16
6. Loppusanat: Stefanin oppivuodet.....	21
Handout	23

© Janne Kurki, 2007

1. Johdanto: Suvi-Anne mediasta

Aloitan pitkähköllä lainauksella kirjasta, jonka monet teistä ovat varmastikin lukueneet viitisen vuotta sitten:

Luulen, että juuri lapsuudessani ja nuoruudessani kaikkialta tulvineet amerikkalaiset elokuvat ja tv-sarjat olivat syynä siihen, että minua järkytti niin paljon, mitä New Yorkissa tapahtui syyskuun 11. päivänä 2001 [...] Se päivä kirjoitti sairaslomalle myös osan minun varhaisesta maailmankuvastani. Tv-ruuduissa kerta toisensa jälkeen toistettu ja taas alkuun kelattu World Trade Centerin kaksoistornin romahdus oli juuri niin epätodellista ja epäuskottavaa kuin koko Amerikka itsessäänkin oli. Romahdus erosi fiktiivisestä b-luokan katastrofielokuvan tapahtumasta vain siinä, että se tuli koko illan samanaikaisesti kaikilta kanavilta, ja tietysti siinä, että siinä kuoli tuhansia ihan oikeita, lihaa ja verta olevia ja joillekin oikeasti rakkaita ihmisiä. Myös päivän poliittiset vaikutukset olivat kaukana fiktiosta, ja toisin kuin elokuvissa, tarinan loppu ei välttämättä ole onnellinen.

[...] syyskuun terrori-isku iski World Trade Centerin kaksoistornien lisäksi myös syvälle siihen mielen kuvaan, joka minulla populaarikulttuurin ja Yhdysvaltojen loistavan kulttuurisen ja tiedotuksellisen hegemonian takia yhdestä osasta maailmaa oli. Luulen, että isku teki oloni pitkäksi aikaa jollakin tavalla suojattomaksi ja hämmästyneeksi juuri siksi. Faktan ja fiktion ero kävi jollain tavalla niin tavattoman ohueksi.

- Suvi-Anne Siimes: *Politiikan piilokuvat*, Otava, Helsinki, 2002, sivut 85-86

Jos syyskuun 11. päivä 2001 ravisutti näin voimakkaasti suomalaista korkeasti koulutettua aikuista naista, joka oli tätä kirjoittaessaan Vasemmistoliiton puheenjohtaja, voimme vain arvailla, minkälainen vaikutus tuolla kaikella oli jokaiseen amerikkalaiseen. Itse asiassa väitän, että syyskuun 11. päivän tapahtumia ja niiden seurauksia on mahdotonta ymmärtää kiinnittämättä syväältäluotaavaa huomiota siihen, kuinka media vaikutti, ei vain siihen, kuinka

suuri yleisö koki ja tulkitsi tätä kaikkea, vaan myös siihen, miksi nämä terrori-iskut tehtiin ja miksi niihin vastattiin niin kuin niihin vastattiin. Nämä näyttävät terrori-iskut oli suunniteltu nimenomaan mediaa varten ja niin olivat USA:n ”vastauksetkin” niihin (Afganistan, Irak). Toisin sanoen mediaa ei voi pitää vain näyttämönä tai foorumina, jonka kautta informaatiota siirretään ja esitetään, vaan se on oleellinen dynaaminen osatekijä kansallisessa ja kansainvälisessä politiikassa ja ideologioiden välisessä lakkaamattomassa kamppailussa. Karkeasti sanottuna sotia käydään tätä nykyä medialle: George W. Bushin oli iskettävä ”takaisin” näyttävästi johonkin, jotta hänet valittaisiin myöhemmin uudelle presidenttikaudelle. Kaikkein raainta sotaa käydään ja hirveintä terroria tehdään tänään nimenomaan, jotta se näkyisi medioissa. Kulissien takaisit hirveydet, jotka tuodaan mediassa ilmi skandaaleina, ovat vain tämän ”medioitumistendenssin” ruumiillistumaa.

*

Jatkan edelleen seuraamalla Vasemmistoliiton ex-puheenjohtajan mietteitä:

Politiikastakin on itse asiassa tullut yhä enemmän tv-ruudussa suositun ”todellisuustelevisioon” kaltaista. Mikään tavallinen ei enää riitä. Päätöksenteonkin pitää tuottaa koko ajan yhä rajumpia kokemuksia ja vauhdikkaampia käänteitä ei vain suurelle yleisölle, vaan myös päätöksentekijöille itselleen.

- Suvi-Anne Siimes: *Politiikan piilokuvat*, sivut 168-169

Suvi-Anne Siimes tuo tässä esiin ehkä yhden keskeisen syyn sille, miksi nykyisen puolustusministerimme mielestä kolme suurinta turvallisuushaastetta Suomelle ovat Venäjä, Venäjä ja Venäjä: näin presidentti Tarja Halosen ”Koulutus, koulutus ja koulutus” kääntyy tosiveepolitiikaksi. Kysymys on politiikan viihteellistymisestä ja, samanaikaisesti, viihteen politisoitumisesta niin, että raja-

aita näiden välillä on käytännöllisesti katsoen lähes kadonnut. Saadakseen uransa kannalta niin keskeistä media-aikaa poliitikkojen on tehtävä aina vain repäisevämpiä tempaisuja. Edustuksellinen demokratia edellyttää toimivaa mediaa, mutta kun median luonne muuttuu, myös edustuksellisen demokratian luonne muuttuu. Juuri siksi tätä muutosta mediassa olisi syytä analysoida erittäin huolellisesti, sillä se määrää myös mm. edustuksellisen demokratian suunnan. Aivan aluksi olisi syytä kysyä, mitä media kaikkein perustavimmalla tasolla on ja mistä se juontaa valtansa.

2. Eliö ja representaatiot

Olipa kerran eliö. Eliö eli. Sen elämä muodostui biokemiallisista prosesseista, jotka paitsi toistivat itseään, myös muuntuivat ja monimutkaistuivat ajan kuluessa. Kyse oli puhtaista läsnäolon sanelemista muutoksista ja jatkumoista, joista osa katkesi ja tuhoutui (toisin sanoen ”kuoli”), osa ei. Näin eliön organisoituminen perustui sen olemassaolon jatkumiseen ja siinä mielessä eliön organisoitumisen voisi väittää tiivistävän itseensä jännitekentän, joka muodostuu eliön ulkoisen maailman ja sisäisten prosessien toisilleen asettamista ehdoista. Ajan myötä eliön organisoituminen tiivistikin itseensä vuosituhansien aikana informaatiota myös siitä, mikä ei ollut kyseistä eliötä. Tämä informaatio ei sinänsä representoinut eli esittänyt mitään ulkoista, vaan oli elämänprosessien tulos luonnonvalinnan karsinnassa: eliön geneettinen koodi, olipa kyse DNA- tai RNA-pohjaisesta rakenneketjusta, sisälsi itsessään – kaiken ”roskainformaation” seassa – vuosituhansien aikana muotoutuneet ”vastaukset” ympäristön asettamiin haasteisiin.

On kuitenkin helppo ymmärtää, että tällainen jäykkä ja hidas informaation siirtäminen ja muokkaaminen eivät ole kovin tehokas keino sopeutua ympäristöön: virheestä seuraa kuolema eikä siitä suoranaisesti opita mitään. Niinpä geneettiseen koodistoon alkoi kehittyä informaatiojärjestelmiä, jotka mukautuivat ympäristön haasteisiin jo yksittäisen eliön elinaikana. Esimerkkinä tästä ovat eliöiden immuunijärjestelmät: eliöön alkoi muodostua joustavia rakenteita, joiden voidaan väittää esittävän jotain eliön ulkopuolista (ulkopuolista, josta on tullut ja saattaa tulla uudelleen jotain ikään kuin sisäpuolista, esimerkiksi ”syömiseen” liittyvän aineenvaihdunnan tai ihorikon kautta). Toisin sanoen esimerkiksi immuunijärjestelmään sisältyy jo representaatiojärjestelmä, joka esittää eron eliön ja ei-eliön välillä: immuunijärjestelmä pyrkii erotte-

lemaan, mikä kuuluu kyseiseen eliöön ja mikä ei. Tämän representaatiojärjestelmän häiriöistä seuraa ongelmia: autoimmuunisairauksissa immuunijärjestelmä luulee eliön omia kudoksia vieraiksi tunkeilijoiksi ja seurauksena on astmaa, allergiaa, nuoruustyypin diabetesta ja niin edelleen; infektioissa puolestaan immuunijärjestelmä ei kykene erottelemaan eliöön kuulumatonta eliöstä itsestään ja niin jokin vieras tunkeutuu eliöön.

Immuunijärjestelmän rajoitus on siinä, että se voi representoida vain jotain sellaista, mikä on ollut kosketuksissa eliöön ja jossain mielessä eliön sisällä. Eliöiden olemassaolon jatkumiselle osoittautuikin edulliseksi, että ne pystyivät rekisteröimään ympäristönsä tapahtumia ilman välitöntä kosketusta tuohon tapahtumaan: eri aistien avulla eliön vuorovaikutus ei-eliön ja toisten eliöiden kanssa monipuolistui ja mutkistui. Samalla aukesi mahdollisuus tai suoranainen tarve representoida eliön sisällä aistien tuomaa informaatiota niin, että elimistöön alkoi muodostua erilaisia aistinvaraiseen havaintoon perustuvia esityksiä ympäröivästä maailmasta.

Seuraava askel eliön ja representaatioiden välisessä suhteessa on aiheemme kannalta keskeinen: vaikka representaatio on määritelmän mukaan esitys siitä, mikä ei ole läsnä, aistihavaintoon perustuva esittäminen perustui kuitenkin ja jäsenyi läsnäolon kautta. Eliö tallensi neuroneihinsa esimerkiksi sen alueen representaation, jossa se oli itse käynyt ja jossa se oli ollut siis joskus itse läsnä. Tällaisen esittämisen rajat ovat loppujen lopuksi varsin ahtaat ja siten ne jättävät ”toivomisen varaa” ei-eliöön sopeutumisen ja ei-eliön tapahtumien ennakoimisen kannalta. Irrottautuminen läsnäolon sanelemasta representaatiosta edellytti kuitenkin aivan uudenlaista esitystapaa: esittämistä erojen kautta. Esimerkiksi suomen kielen muodostamassa erojen järjestelmässä ’tuli’ eroaa ’tuulesta’ yhden ainoan eron kautta, nimittäin u-äänteen pituudessa. Kun esittäminen alkoi rakentua erojen muodostamille järjestelmille, joista äidinkielemme on meille varmasti tutuin esimerkki, irrottauduttiin samalla läsnäolon sanelemista rajoista

informaation siirtämiselle: voimme hyvin puhua vaikkapa Sudanin kriisistä ja tehdä siihen liittyviä päätöksiä, vaikka emme ole koskaan käyneet Sudanissa. Tämä tarkoittaa sitä, että erojen järjestelmien kautta esittäminen saattaa irrottautua eliön itsensä läsnäolosta menettämättä merkitystä eliölle itselleen.

Näin olemme päätyneet nykyihmiseen: meillä on eliö, joka representoi ja ohjaa toimintaansa ja toimimattomuuttaan eliön omasta läsnäolosta riippumattomien representaatioiden kautta. Toimiakseen ihmiseliö haluaa tietää, kuka ja mitä se on millaisessa maailmassa millaisten muiden eliöiden kanssa ja keskellä. Ihmiseliö identifioi itseään ja maailmaansa ja tämä tapahtuu esityksissä, joista merkittävä osa perustuu eroon, ei eliön itsensä läsnäoloon. Toisin sanoen DNA-koodin, immuunijärjestelmän ja aistien kautta on siirrytty tilanteeseen, jossa representaatioilla on tietty itsenäinen olemassaolonsa eliöstä riippumatta.

3. Media signifioidien välittäjänä

Ihmisiö siis esittää asioita erojen kautta representaatioissa, joita voidaan siirtää niin ajassa kuin paikassa ja jotka eivät edellytä, että ihmisiö olisi itse koskaan ollut paikalla tai tilanteessa, jota representoidaan. Tämä läsnäolon kahleista irtimurtautuminen on avannut ihmisolennolle ja ihmisolentoon uusia ulottuvuuksia: fantasiat, toiveet, unelmat, kyvyn ja mahdollisuuden jäsentää uudelleen mennyttä ja läsnäolevaa sekä ennakoita ja suunnitella tulevaa. Vaikka ihmisiö on itsessään läsnäoloa ja ihmisen olemassaolo on läsnäolosta riippuvaista – ihminen tarvitsee hengissä pysyäkseen läsnäolevaa ruokaa, suojaa ja lepoa – ihmisen toiminta ja teot, elämä ja kuolema, eivät palaudu läsnäoloon. Tähän liittyen ihmisen kokemus ajasta ei rajaudu pelkkään nyt-hetkeen, vaan päinvastoin nyt-hetki määrittyy ihmiselle hänen menneisyytensä ja suunnitellun tulevaisuutensa kautta.

Sitä, mitä ihminen siirtää siirtäessään representaatioita, kutsutaan signifioidiksi, merkitsijöiksi. Signifioidit ovat siis se merkkien komponentti, jonka ihminen vastaanottaa esimerkiksi valofotonien tai ääniaaltojen muodossa ja jota siirretään lähes äärettömänä massana, esimerkiksi puheina, kirjoina, kirjeinä, radioaaltoina tai bitteinä. Kun puhumme informaatiotulvasta tai tietoyhteiskunnasta, puhumme nimenomaan signifioidien kasvottomasta massasta, joka vyöryy ylitsemme televisiosta, bussien kylkien ja bussipysäkkien mainoksista, radion sorinasta jne. Toisaalta, kun puhun nimenomaan signifioidista enkä esimerkiksi merkeistä, rajaan niin sanotut merkitykset käsittelyni ulkopuolelle: en ole kiinnostunut siitä, mitä merkit tarkoittavat tai mikä on niiden ”oikea merkitys”, ainoastaan siitä, että representaatioita siirretään sinänsä merkityksettömänä massana, joka saa merkityksensä kohdatessaan – oikeaan muotoon muokattuna – vastaanottajansa, joka tulkitsee

vastaanotettuja merkitsijöitä. Signifioijat ovat siis riippumattomia niihin liitetystä merkityksistä eivätkä palaudu merkityksiin, toisin sanoen signifioijat ovat itsenäisiä suhteessa niiden tulkintaan. Tämä tarkoittaa tietenkin myös sitä, etteivät mitkään merkit redusoidu niistä esitettyihin tulkintoihin: evoluutioon myötä läsnäolon piiristä osittain vapautunut ihmiseliö on vapautunut läsnäolosta vain uuden itseään määräävän ja itselleen läpinäkymättömän ja käsittämättömän tekijän kautta. Toisin sanottuna kyse on siitä, etteivät merkitsijät palaudu merkityksiin, vaan lähettämämme ja kohtaamamme signifioijat ovat ylenmääräisiä suhteessa niille antamiimme merkityksiin: signifioijassa on aina jotain enemmän ja jotain muuta kuin siihen liitettyissä merkityksissä. Signifioija on enemmän kuin merkityksensä.

Aiheemme kannalta keskeistä on, että tämä tulkintoihimme palautumaton signifioijien patteristo muodostaa median toimintaympäristön. Median valta on siis peräisin siitä evoluution luomasta tosiasiaista, ettei ihmisen olemassaolo ohjaa vain se, mikä on läsnä. Se, mikä ei ole läsnä, mutta mikä siitä huolimatta ohjaa ihmisen toimintaa, on tämä ihmisen merkityksiin palautumaton signifioijien massa, jota media välittää.

Media määrittäytykin näin yksinkertaisemmillaan signifioijien välittäjäksi: media on se, mitä kautta signifioijat siirtyvät. Signifioijat puolestaan ovat merkitsijöitä, merkitseviä elementtejä: kirjaimia, ääniä, eleitä, kuvia, välimerkkejä, hiljaisuuksia, värejä, pommeja jne. Keskeistä on, että signifioijat merkitsevät vain suhteessa toisiinsa: se, mitä signifioijat merkitsevät, määräytyy niiden välisten erojen kautta. Tässä mielessä media on erojen välittäjä. Media ei välitä mitään substanssia, vaan pelkkää eroista muodostuvaa signifioijamassaa, pelkkää poissaoloa, jolle vasta kukin läsnäoleva vastaanottaja antaa merkityksen. Se, mitä media siirtää, on siis tietyssä mielessä yhtä tyhjän kanssa – mutta tyhjän, jonka ympärille ihmisen elämä ja kuolema rakentuvat.

*

On selvää, että niin kauan kuin on ollut ihmisiä, on ollut medioita. Tavallisen, arkisen puheen mediana on ilma, jota pitkin ääniaallot värähtelevät. Yhtä selvää on, että ihmiskunnan historian suuret käännteet liittyvät juuri mediaan, siinä määrin, että kirjoituksen keksimistä on pidetty historian alkuna (historia alkaa sieltä, mistä dokumentit alkavat) ja ihmiskunnan suurimpana keksintönä. Kukaan ei voinekaan kieltää seuraavien keksintöjen perustavuutta ihmisen ja ihmisenä olemisen kannalta: puhumaan oppiminen, kirjoituksen kehittyminen, kirjapaino, sähkösanomien lähettäminen, puhelin, radio, TV, internet... Näitä on pidetty – tuskin syystä – ihmiskunnan suurimpina neronleimauksina: niin ihmisen biologinen evoluutio kuin kulttuurievoluutiokin ovat kietoutuneet näihin keskeisiin muutoksiin signifioijien välittämisessä. Oleellista on, etteivät ne suinkaan ole vaikuttaneet vain yksilöiden elämään ja kuolemaan, vaan niillä on ollut aivan ratkaiseva sija myös yhteisöjen ja yhteiskuntien kehityksessä.

Kiistämätöntä lienee myös se, että näihin suuriin keksintöihin on liittynyt oleellisesti taistelu vallasta. Valtakamppailujen seuralaisena on kehittynyt kamppailu median hallinnasta ja omistamisesta: kontrolloimalla signifioijien välittäjää kontrolloidaan viestimistä ylipäättänsä. Signifioijien välittämisen tehostumiseen onkin liittynyt oleellisesti mahdollisuus manipuloida ja hallita niiden välittämistä: ilmaan huudetun äänen kantomatka on hyvin rajallinen, mutta sitä on vaikea kontrolloida ja manipuloida. Satelliittikanavan lähetys leviää globaalisti, mutta vain tiettyjen omistus- ja maksusuhteiden avulla, ja lisäksi lähetys on aina jollain tavalla kontrolloitavissa ja manipuloitavissa: viattomilta vaikuttavat uutisetkin voidaan ja pitää tuottaa ja muokata studiossa... Näin signifioijien välittämisestä, siis median toiminnasta, on tullut keskeinen poliittisten ja taloudellisten kamppailujen ja kilpailujen kenttä.

4. Valta on mahdollisuutta kontrolloida mahdollisuuksia

Seuraava keskeinen käsite onkin valta. Mitä on valta? On selvää, että valtaa on monenlaista: meillä on valtaa suhteessa omaan ruumiiseemme ja omiin ajatuksiimme, meillä on valtaa suhteessa toisiin ihmisiin, eläimiin, ympäristöön. Pelkistetyimmillään valta on mahdollisuutta vaikuttaa: voimme vaikuttaa omiin ja toisten tekoihin, voimme vaikuttaa ympäristömme tilaan – ja toisaalta meillä on myös mahdollisuus pidättäytyä vaikuttamisesta, mikä sekin on usein omanlaista vaikuttamistaan. Tässä mielessä meillä kaikilla on valtaa eikä kenelläkään ole ääretöntä valtaa. Olemme siis selvästikin tekemisissä jatkumon kanssa, joskin eri valtalajien välillä on varmasti myös laadullisia eroja: mahdollisuus vaikuttaa osakeyhtiössä on vain heillä, joilla on tietty määrä kyseisen yhtiön tietynlaisia osakkeita, eikä tämä valta muodosta jatkumoa esimerkiksi mahdollisuuden kävellä kanssa.

Median yhteydessä valta on mitä ilmeisimmin valtaa vaikuttaa signifioijiin ja niiden välittämiseen. Vallalla ohjataan ja muokataan signifioijia. Toisaalta signifioijilla ohjataan ja muokataan valtaa. Pelkistetyinkin vallanmerkki – esimerkiksi nyrkki – on tehokkaimmillaan juuri merkinä: en lyö sinua vain nyt tässä ilman ajallista jatkumoa ja käsitystä syy-seuraus -suhteesta, vaan lyömällä sinua nyt painotan sinulle mahdollisuutta, että lyön vastaisuudessakin, jos et tee, kuten haluan... Näin katsottuna valta muodostuu aina diskursiivisesti ja erilaisten medioiden välittämänä. Vallan rajat määrääkin sen merkkien medioiden rajat: nyrkillä ei yllä pitkälle, mutta satelliitilla ja internetillä voi tavoittaa lähes kenet vain missä vain, mikäli viestin lähettäjä ja vastaanottaja ovat saman median piirissä.

Näin tulemmekin seuraavaan johtopäätökseen: vallan rajat asettuvat pitkälti median rajojen myötä ja siten median ulkopuolella oleva on tietystä mielessä –

suhteessa kyseisen median kautta valtaansa harjoittavaan – vallaton. Valta tarvitsee mediaa ja ennen kaikkea se tarvitsee mediaa, joka tavoittaa sen alamaiset.

Tehokkain tapa saada alamaiset valtamedian alaisuuteen on tietenkin se, että alamaiset itse haluavat kyseisen median palveluksia. Usein, mutta ei suinkaan aina, on helppo paeta nyrkkiä, mutta omaa haluaan onkin jo vaikeampi paeta. Siksi media, jota alamaiset haluavat, on vallankäyttäjän tehokkain väline: valjastamalla alamaisten halun mediaan, jota voi kontrolloida ja manipuloida, vallanpitäjä ja -käyttäjä harjoittavat valtaa tehokkaimmalla mahdollisella tavalla.

Ymmärtääksemme tämän meidän on ymmärrettävä, että ihmisen halu syntyy ja muovautuu signifioijien kautta. Ei ole olemassa mitään alkuperäistä, signifioijista vapaata halua. Halun synty ja muovautuminen signifioijien kautta ei kuitenkaan tarkoita, että halu määrittäisi loppuun asti signifioijien eroon perustuvissa järjestelmissä: ”puhtaassa” ideaalisessa signifioijien järjestelmässä halu voisi määrittyä vain ”ei tämän eikä tuon” haluna eikä voisi kiinnittyä mihinkään. Signifioijien järjestelmää ja sen pyörimistä tukeekin eräänlainen tilkitsemismassa, fantasia. Kollektiivisella tasolla fantasioista muodostuu ideologioita. Fantasia ja ideologiat ovat sitä, mikä sitoo ihmisten halun – ja sitä kautta ihmisten ruumiit – signifioijien järjestelmiin. Toisin sanoen ihmiset eivät halua pelkkiä eroja, joiden merkitsijöinä signifioijat toimivat, vaan ihmiset haluavat aina jotakin, minkä signifioijat ikään kuin artikuloivat, mutta mikä loppujen lopuksi määrittäytykin vain signifioijia tukevassa fantasiassa ja ideologiassa.

*

Jotta ymmärtäisimme paremmin vallan ja median integroituneen suhteen, meidän on tarkasteltava vallan käsitettä vielä tarkemmin. Vallan perimmäisenä

määritelmänä voidaan nimittäin pitää mahdollisuutta kontrolloida mahdollisuuksia. Se tai hän, jolla on valtaa, voi kontrolloida niitä mahdollisuuksia, joita muilla tai hänellä itsellään on. Tässä ”se tai hän” voi olla yksittäinen ihminen, ryhmä ihmisiä tai instituutio, vaikkapa puolue, hallitus, valtio tai osakeyhtiö.

Tämä liittyy vallan määritelmän läheisesti signifioijiin, niin läheisesti, että voin väittää, että ilman signifioijia ei olisi minkäänlaista valtaa. Juuri ja vain signifioijat avaavat vallan mahdollisuuden, sillä juuri ja vain signifioijat avaavat minkäänlaisia mahdollisuuksia; ilman signifioijia olisi vain välttämättömyyttä. Nyrkki tai ohjus tuo valtaa vain siinä määrin kuin se toimii signifioijana: vain se, että nyrkki tai ohjus merkitsee jollekulle jotain ja liittyy kenties myös tulevaisuuteen, tekee siitä uhkaavan.

Tätä on syytä avata enemmän. Ilmaan heitetty kivi putoaa alas väistämättä luonnonlakien mukaisesti. Yksisolainen eläin reagoi jo erilaisiin ympäristön olosuhteisiin ja tapahtumiin. Alussa kuvatus evoluutioketjun mukaisesti eliöön rakentuu eri tasoilla erilaisia representaatioita siitä, mitä se itse on, mitä sen ympäristö on ja mikä on sen suhde ympäristöön. Juuri nämä representaatiot avaavat mahdollisuuden reagoida eri tavalla eri ärsykkeisiin. Vasta signifioijien muodostamat representaatiot kyseenalaistavat luonnon yksiselitteisen välttämättömyyden ja biologisten reaktioiden väistämättömyyden. Tämä ei tarkoita sitä, että signifioijien kautta välittyvät reaktiotavat eivät seuraisi luonnonlakeja, ainoastaan sitä, että se, mikä reagoititapa valitaan, ei ole selitettävissä läsnäolon piiriin kuuluvien luonnonlakien mukaisesti. Signifioijat ja niiden vaikutus eliöön eivät palaudu luonnonlakeihin, eivät, koska erojen järjestelmillä on tietty autonomia suhteessa luonnon läsnäoloon.

Perinteinen tapa käsitellä tätä problematiikkaa on puhua valinnasta ja valinnan vapaudesta. Se, onko signifioijien kautta tapahtuva reagoitinta vapaata ja mitä vapaus tässä tarkoittaa, on kuitenkin irrelevanttia sen kannalta, että valta on mahdollisuutta kontrolloida mahdollisuuksia. Riittää, että toteamme ja myön-

nämme signifioijien avaavan uuden järjestelmän biologiseen todellisuuteen, järjestelmän, joka ei palaudu biologiaan, vaikka nojaakin siihen (esimerkiksi hermostoon).

Vain signifioijat avaavat siis mahdollisuuksia ja valta on mahdollisuutta kontrolloida mahdollisuuksia. Kun lisäämme tähän yllä esitellyn median määritelmän, jonka mukaan media on signifioijien siirtämisen ja muokkaamisen mediumi, näemme, kuinka median käsite asettuu vallan käsitteeseen kuin hansikas nyrkkiin. Jos kerran signifioijat avaavat mahdollisuuksia ja valta on mahdollisuutta kontrolloida näitä mahdollisuuksia, niin silloin media signifioijien siirtymisen mediumina on itse asiassa vallan käytön tehokkain keino. Mahdollisuuksien kontrollointi onnistuu tehokkaimmin kontrolloimalla niitä, mitkä avaavat mahdollisuuksia, eli signifioijia, ja signifioijien kontrollointi onnistuu parhaiten kontrolloimalla niitä välineitä, reittejä ja keinoja, joilla signifioijia siirretään. Mikäli signifioijia ei siirretä ihmiseltä toiselle, ne eivät oikeastaan merkitse mitään eivätkä siis toimi enää signifioijina. Signifioidakseen signifioijien on siirryttävä. Merkki, joka ei välity ihmisille, ei merkitse mitään.

Nimettäessä ihmiskunnan suuria keksintöjä on ykköspaikan saanut siis toistuvasti koko median mullistanut keksintö: kirjoitus. Kirjoituksen keksimisen jälkeen seuraava keskeinen mullistus signifioijien siirrossa oli varmasti painokoneen keksiminen. Tämä keksintö loi sen ilmiön, johon sana ”media” nykyään yleisemmin liitetään, nimittäin ns. massamedian, jossa lähetettyjen signifioijien vastaanottajakunta kasvaa räjähdysmäisesti ja signifioijien leviämisen estämiseen perustuvat valtastrategiat alkavat huojua.

Painokoneen jälkeen kolmas keskeinen läpimurto tapahtuu signifioijien siirron sähköistyessä: sähkösanoma, radio, televisio. Siinä missä kirjoitus irrotti signifioijat kankeista puheperinteistä ja painokone avaa ovet rajattomalle monistamiselle, siinä median sähköistäminen räjäyttää signifioijien siirron aikaan ja paikkaan sitoutumisen suhteen.

Näin olemme tulleet nykyaikaan, jossa signifioijien siirto ja välitys ei juuri tunne teknologisia rajoja: teknologisesti mitä tahansa signifioijia voidaan periaatteessa siirtää minne vain milloin vain kuinka nopeasti tahansa. Näin signifioijien siirtoon liittyvästä teknologiasta on tullut ehkä keskeisin poliittinen ja taloudellinen kysymys, niin että esimerkiksi Suomena tunnetun poliittisen järjestelmän tulevaisuus tuntuu riippuvan IT-alan – jonka lippulaiva suomalaisesta perspektiivistä on tietenkin Nokia – taloudellisesti kehityksestä. Jotta ymmärtäisimme, mihin tämä politiikan, talouden ja teknologian yhteenkietoutuminen nykyisessä informaatioyhteiskunnassa perustuu, on meidän nimenomaan ymmärrettävä yllä esiteltyt lauseet:

- 1) media on signifioijien siirtämisen mediumi,
- 2) signifioijat avaavat mahdollisuudet ja
- 3) valta on mahdollisuutta kontrolloida mahdollisuuksia.

Itse asiassa puhuessamme mediasta puhumme teknologis-poliittis-taloudellisesta kompleksista, joka vastaa signifioijien siirtymisestä ja jossa yksikään tekijä ei palaudu toiseen eikä mikään näistä tekijöistä ole selitettävissä toistensa kautta. Näin ollen meillä on ensin biologinen todellisuus, sen jälkeen signifioijien patteristo ja viimeiseksi media, jossa nämä signifioijat siirtyvät. Tästä näkökulmasta politiikka, talous ja teknologia ovat vain median heterogeenisiä komponentteja, joilla voidaan tosin signifioijien siirtämisen avulla vaikuttaa myös suoraan biologiseen todellisuuteen.

5. Media ideologisena valtakoneistona

Ihminen muodostaa identiteettiään siis monella eri tasolla monien eri representaatiomekanismien kautta alkaen ihmisen DNA-koodista ja immuunijärjestelmästä. Kun puhumme ihmisen poliittisesta identiteetistä, on kuitenkin ilmeistä, että keskeistä on silloin nimenomaan merkkien ja median kautta tapahtuva identiteetin rakennus: politiikkaa on vain kommunikoivien eliöiden välillä ja kesken. Jokaisen ihmisen poliittinen identiteetti rakentuu nimenomaan mediassa, sillä juuri mediassa (laajassa merkityksessä) välitetään ne signifioijat, jotka antavat merkityksen ihmisten teoille ja kokemuksille.

1960- ja 1970-luvuilla ranskalainen filosofi Louis Althusser lanseerasi ideologisen valtiokoneiston käsitteen käsitteellistämään niitä mekanismeja, instituutioita ja keinoja, joilla ihmisten identiteetit rakentuvat niin, että kulloinenkin status quo -tila pysyy ennallaan. Althusserin mukaan tärkein ideologinen valtakoneisto oli koulutusjärjestelmä: juuri ja ennen kaikkea koulutusjärjestelmä muokkasi ihmisten poliittisen identiteetin sellaiseksi, että he ylläpitivät olemassaolevaa järjestelmää mukisematta.

21. vuosisadan ensimmäisellä vuosikymmenellä voi mielestäni hyvinkin väittää, että koulujärjestelmän merkitys ihmisten poliittisen identiteetin muodostumisessa on vähentynyt samalla kun muiden elämänalueiden merkitys on korostunut. Globaalisti tässä on tietenkin eroja ja nämä erot liittyvät mm. demografisiin eroihin eri väestöjen kesken. Esimerkiksi Afganistanin ja Pakistanin raja-alueilla erilaisilla koraanikouluilla on vankkumaton asemansa ihmisten poliittisten identiteettien luojana ja muokkaajana – ja tämä liittyy varmasti paljon myös siihen, että harvat tuolla köyhällä alueella osaavat lukea ja jos osaavat, heidän lukutaitonsa liittyy heidän äidinkielelleen vieraaseen kieleen, jolla Koraani on kirjoitettu ja jonka oppeja heidän on siksi opiskeltava ulkoa

nimenomaan koraanikoulujen auktoriteettien ohjaamana. Sitä mukaa kuin luku- ja kirjoitustaito leviävät jossakin väestössä, toisin sanoen mitä monimutkaisempia medioita ihmiset voivat käyttää signifioijien siirtämiseen, sitä monimuotoisemmaksi muodostuu ihmisten poliittinen identiteetti ja sitä vaikeampi heidän poliittista toimintaansa on hallita yksioikoisesti ylhäältä päin. Tämä näkyy myös Kiinassa, jossa elintason nousu on kytkeytynyt luku- ja kirjoitustaidon leviämiseen ja tämä puolestaan on luonut suurempia ja laajempia paineita yksipuoluejärjestelmälle.

Näin ollen sen toteaminen, että 21. vuosisadan alussa koulutusjärjestelmällä ei ehkä olekaan niin ylivoimainen ja keskeinen asema kuin Althusser ajatteli, ei merkitse Althusserin ajattelun roskakoriin heittämistä, vaan sen päivittämistä: sitä mukaa kuin ihmisten kyky tuottaa, käsitellä ja ottaa vastaan yhä erilaisempia signifioijia yhä erilaisempien teknisten välineiden kautta kehittyy ja monipuolistuu, sitä enemmän ihmisten poliittinen identiteetti muodostuu, ei pakollisen koulutusjärjestelmän piirissä, vaan siellä, missä heidän halunsa liikkuu, toisin sanoen niin sanotuissa vapaa-ajan toiminnoissa: elokuvien katsomisessa, tietokonepelien pelaamisessa, musiikin kuuntelemisessa jne. Näin siirrytään opetussuunnitelmien signifioijista massamedioiden signifioijiin ja siten virkamiesjohtoisista signifioijista markkinatalousjohtoisiin signifioijiin: nuoren ihmisen poliittinen identiteetti muodostuu yhä vähemmän opetushallituksen, opetuslautakunnan ja koulun rehtorin ja opettajien saneleman oppisisällön mukaan, ja yhä enemmän sen mukaan, mitä pelejä ja elokuvia myydään ja mainostetaan eniten. Tämä näkyy jo niin yksinkertaisessa ja konkreettisessa asiassa kuin siinä, ettei opettajilla ja rehtoreilla ole nykyään läheskään samanlaista auktoriteettia kuin 1960- ja 1970-luvuilla; sen sijaan elokuvatähdet ja pop-idolit ovat erottamaton osa nuorten jokapäiväistä elämää aivan eri mittakaavassa kuin 1960-luvun hurjimmassakaan Beatles-fanituksessa.

Tästä kaikesta saatiin juuri traaginen esimerkki Tuusulan kouluammuskelussa: 1970-luvulla ajatus siitä, että suomalainen 18-vuotias lukiolainen ampuu opettajiaan ja koulutovereitaan ja kirjoittaa ampumisesta sitä ennen jutun maailmanlaajuiseen internetiin, olisi kuulostanut aivan absurdilta, kun taas tänään se myönnetään surullisena tosiasiana ja osana globaalia kulttuuria, jossa nuoret hakevat käyttäytymismallinsa siitä, mitä media esittää.

Tämä muutos ihmisten ideologisten identiteettien muovautumisessa koulutusjärjestelmän ensisijaisuudesta vapaa-ajan mediakulutuksen ensisijaisuuteen on syytä noteerata myös käsitteellisellä tasolla. Valtioiden intressit ovat väistyneet yhä enemmän osakeyhtiöiden intressien tieltä. Niinpä siinä missä Althusser puhui ideologisista valtiokoneistoista, olisi osuvampi termi 21. vuosisadan alkuun ideologisten valtakoneistojen käsite. Tämä pieni muutos käsitteessä implikoi valtavia kysymyksiä globalisaatiosta ja antiglobalisaatiosta ilmastonmuutoksen kautta kansalaisyhteiskunnan käsitteeseen: virkamiesjohtoinen koulutusjärjestelmä joutuu sopeutumaan monikansallisten osakeyhtiöiden ja huolenaiheiden dynaamiseen kenttään. Samalla kun virkamiehet menettävät näin vaikutusvaltaansa ja auktoriteettiaan, tämän prosessin varjopuolet tulevat esiin sosiaali- ja terveydenhuollossa huostaanottoina ja syrjäytymisenä, mikä on taas omiaan alentamaan koulutusjärjestelmien merkitystä ja korostamaan vapaa-ajan mediakulutuksen tärkeyttä. Samalla valta siirtyy suurten osakeyhtiöiden hallituksille – tosiasia, joka ei voi olla näkymättä oleellisella tavalla mediassakin. Sen sijaan Althusserin perusajatus pysyy validina: ideologiset valtakoneistot pitävät edelleen yllä status quota ja ihmisten ideologisia identiteettejä. Median kannalta muutos on kuitenkin oleellinen: siinä missä media saattoi vielä 20. vuosisadan länsimaissa luottaa koulutusjärjestelmän primaariin asemaan, siinä ensisijainen vastuu on 21. vuosisadalla siirtynyt medialle.

Väitän nyt siis provosoivasti, että 21. vuosisadalla ”kehittyneissä länsimaissa” ihmisten poliittiset identiteetit määräytyvät ennen kaikkea sen mukaisesti, minkälaisia mediapalveluita he kuluttavat. Tähän vaikuttaa tietysti mm. vanhempien sosioekonominen asema ja koulutustausta, mutta paljon myös se, minkälaista mediaa on tarjolla kulutettavaksi: kenen, missä ja miten tuottamaa, millaisten ideologisten ennakko-oletusten kyllästämiä, miten kulutettua jne. Tämä ei tarkoita, etteikö ihmisen poliittinen kanta *hioutuisi* rationaalisen keskustelun ja kokemusten mukana. Sen sijaan väitteeni tarkoittaa kyllä sitä, ettei ihmisen poliittinen identiteetti *muodostu* nykyisessä länsimaaisessa kulttuurissa rationaalisen keskustelun, kokemusten tai koulutusjärjestelmän pohjalta: poliittista identiteettiä enemmän tai vähemmän koossa pitävä liima tuotetaan niissä medioissa, jotka välittävät signifioijia kyseiselle ihmiselle ja kyseiseltä ihmiseltä eteenpäin. Siksi sillä, pelaavatko lapset tietokonepelejä ja millaisia pelejä he pelaavat, on paljonkin merkitystä; siksi sillä, millaista ohjelmaa tavallisella TV-lupamaksulla saa seurata, on väliä; siksi on tärkeää, millaisia tietokirjoja suomeksi julkaistaan ja suomennetaan, millaisia kustantamoja suomalaisilla kirjamarkkinoilla toimii ja millaisia kulttuurilehtiä suomeksi julkaistaan vai julkaistaanko niitä lainkaan.

Demokratian perusajatus lienee se, että valta on kansalla ja että kansa myös käyttää tuota valtaa ja siis osallistuu poliittiseen toimintaan (edustuksellisessa demokratiassa vähintäänkin äänestämällä). Jos ihmisellä ei ole poliittista identiteettiä, toisin sanoen jos hänen poliittinen identiteettinsä muodostuu puhtaasti poliittisten kysymysten sivuuttamisesta tai kieltämisestä, niin on loogista, että hän joko jättää äänestämättä tai äänestää – kuten kävi 1930-luvun Saksassa – hyvin lyhytnäköisesti hetken mielihoiteesta kuin heräteostoksia tehden.

Lienee myös selvää, että valtaosa kansalaisista muodostaa käsityksensä esimerkiksi eduskunnan ja hallituksen toiminnasta, EU:sta ja puolueista nimenomaan median kautta. Toisin sanoen kansalaisille edustuksellinen demokratia on sitä, miltä edustuksellisen demokratian järjestelmä näyttää median välittämässä signifioijissa. Tästä näkökulmasta koko edustuksellinen demokratia on median käsissä. Onkin jokseenkin lyhytnäköistä ja pinnallista esimerkiksi syyllistää kansalaisia siitä, että he eivät äänestä; he eivät äänestä, jos heillä ei ole mitään vakavasti otettavaa vaihtoehtoa tai jos meno jatkuu aina samana vaalituloksesta riippumatta. Yhtä lyhytnäköistä ja pinnallista on niin sanotusti pelata tämän päivän säännöillä ja mennä mukaan siihen tendenssiin, jossa yhteisten asioiden ja viihteen välinen raja-aita kumoutuu. Tässäkin vastuu on yhtä lailla median kuin politiikan tekijöillä.

6. Loppusanat: Stefanin oppivuodet

Tänä vuonna ei täytä 100 vuotta vain SSSL, vaan myös suomalainen näytelmä-elokuva. Niinpä lopetan puheeni konkreettiseen kannanottoon suomalaisen elokuvan puolesta. Tämä esimerkki osoittaa samalla havainnollisesti, että elävässä elämässä mediaan oleellisesti vaikuttavat teknologia, politiikka ja talous eivät tietenkään leijaile erillään toisistaan, vaan ovat kietoutuneet moninaisilla tavoilla toisiinsa. Otan konkreettisen esimerkin, joka on johdattanut nykyisen kulttuuriministerimme keskelle oppivuosiaan: suomalaisen nykyelokuvan rahoituksen. Kysymys on teknologiasta (nykyelokuvasta), politiikasta (julkisten varojen käytöstä) ja taloudesta (rahasta). Keskeinen kysymys kuuluu, mikä on nykyelokuvan funktio ja miten arvotamme tämän funktion. Lännen vetovoiman lumoamalle porvarille Hollywoodin ylivalta ei ehkä ole ongelma, päinvastoin, Hollywood-tuotteitahan on mukava katsoa – mutta suomalaiselle kulttuurielämälle ja monille suomalaisille se varmasti on. En voi olla viittaamatta Carl Boggsin ja Tom Pollardin tänä vuonna suomeksikin julkaistuun tutkimukseen *Hollywoodin sotakone*. Se osoittaa varsin konkreettisesti, kuinka keskeinen tekijä elokuvat ja TV ovat siinä ideologisessa kamppailussa, jossa taistellaan ihmisten ideologisista identiteeteistä ja jossa niitä kirjaimellisesti tuotetaan.

Jos, ja tämä on poliittinen jos, halutaan, että suomalainen ideologinen identiteetti rakentuu edes osittain *paikallisten* ideologisten koneistojen, siis suomalaisesta konkretiasta ammentavien tuotantoprosessien kautta, niin silloin on otettava huomioon Hollywoodin sotakoneiston aina vain kasvava volyyymi ja talouspoliittinen asema – ajatelkaamme vaikka sellaista huippusuosituttua amerikkalaissarjaa kuin *24*, jossa jahdataan 24 tuntia peräjälkeen terroristeja kieli vyön alla pysähtymättä koskaan edes syömään tai vessaan. Tällöin ei jää

epäilystäkään siitä, että kotimaisten elokuvien rahoitusta on lisättävä, emmehän halua – emmehän? – että suomalainen olohuone on *vain* yksi Hollywoodin globaaleista lähiöistä.

Tältä pohjalta voidaan myös ottaa kantaa siihen, miten tätä rahoitusta olisi lisättävä. Jos nimittäin haluamme, että suomalainen poliittinen identiteetti rakentuu edes osittain myös toisenlaisen kuva- ja tunnemaiseman kautta kuin Hollywoodin tarjoamat, niin silloin tarvitsemme pikemminkin miehiä vailla menneisyyttä kuin pahoja poikia. Tällaisen osittain makuarvostelmaan pohjautuvan säätelyn toteuttaminen oikeudenmukaisesti julkisten varojen käytössä on kuitenkin käytännössä mahdotonta, joten johtopäätös on ilmeinen: tarvitsemme enemmän rahaa useammalle – tosin pitäen huolta siitä, että elokuvatuki on elokuvien tekijöille muutakin kuin vain kaunis kädenpuristus. Julkisilla avustuksilla kenenkään ei tarvitse tulla rikkaaksi.

Handout

Janne Kurki: Media ja valta

Eliö ja representaatiot

* Representaatio: esitys siitä, mikä ei ole läsnä itse. Esimerkiksi passikuva representoi häntä, kenen passista on kyse, ja värien nimet 'punainen', 'sininen', 'vihreä' representoivat sitä värien maailmaa, joka ei ole läsnä näissä musteella valkoiselle paperille kirjoitetuissa sanoissa, mutta jonka kohtaamme nostaessamme katseemme mustavalkoisesta paperista.

* Representaatiotyyppien evoluutio:

1) DNA-koodi, 2) immuunijärjestelmä, 3) aistit ja niiden tuoman informaation jäsentely hermostossa ja 4) merkkien siirtäminen.

* Merkkien välityksellä tapahtuva representoiminen eroaa evoluution muista representaatiotyyppistä siinä, ettei se edellytä representaation vastaanottajan läsnäoloa representoidun kohteen luona, toisin kuin esim. immuuni- tai aistijärjestelmän kautta syntyvä representaatio. Tästä seuraa merkkejä käyttävien representaatiotyyppien autonomisuus.

Media signifioijien välittäjänä

* Signifioija: se merkkien komponentti, jonka ihminen vastaanottaa esimerkiksi valofotonien tai ääniaaltojen muodossa ja jota siirretään esimerkiksi kirjoina, kirjeinä, radioaaltoina tai bitteinä. Signifioija merkitsee, mutta se itsessään on ikään kuin merkityksetön: signifioija merkitsee vasta, kun se kohtaa jonkun, joka tulkitsee sen. Puhuttaessa signifioijista ei olla kovinkaan kiinnostuneita merkityksistä: signifioijat muodostuvat eroista ja muodostavat massan, jonka jatkuvassa pommituksessa nykyihminen elää ja kuolee.

Valta on mahdollisuutta kontrolloida mahdollisuuksia

* Se tai hän, jolla on valtaa, voi kontrolloida niitä mahdollisuuksia, joita muilla tai hänellä itsellään on.

- * Signifioijat avaavat vallan mahdollisuuden, sillä signifioijat avaavat mahdollisuuden ylipäättänsä; ilman signifioijia olisi vain välttämättömyyttä.
- * Mahdollisuuksien kontrollointi onnistuu tehokkaimmin kontrolloimalla niitä, mitkä avaavat mahdollisuuksia, eli signifioijia. Signifioijien kontrollointi onnistuu parhaiten kontrolloimalla niitä välineitä, reittejä ja keinoja, joilla signifioijia siirretään, eli kontrolloimalla mediaa.
- * Ihmisen halu syntyy ja muovautuu signifioijien kautta.
- * Puhuessamme mediasta puhumme teknologis-poliittis-taloudellisesta kompleksista, joka vastaa signifioijien siirtymisestä.

Media ideologisena valtakoneistona

- * Ideologinen valtakoneisto: järjestelmä ja tuotantokoneisto, joka tuottaa ihmisten poliittiset identiteetit.
- * Siirryttäessä 21. vuosisadallemme koulutusjärjestelmien merkitys ihmisten poliittisen identiteetin muodostumisessa on laskenut ”kehittyneissä länsimaissa”. Keskeiseen asemaan on noussut ns. vapaa-ajan media. Näin ollen päävastuu ihmisten poliittisesta identiteetistä on nykyään medialla.

Koko puhe luettavissa internetosoitteessa:

www.apeironkirjat.com/Media_ja_valta.pdf